

ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҒАРЫ БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАР МИНИСТРЛИҒИ

БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТИ

“ҰСЫНДЫ”

Бердақ атындағы

Қарақалпақ мемлекеттік

университеті ректоры

“ ”

2025- жыл

“БЕКІТЕМІН”

Ўзбекстан Республикасы

Жоғары білім, ғылым және

инновациялар министрлігі

2025-жыл

КӘСІБИ (ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ) ЕМТИХАН БАҒДАРЛАМАСЫ ЖӘНЕ
БАҒАЛАУ КРИТЕРИЯЛАРЫ

ҚАБЫЛДАУ ЕМТИХАНЫНДА «ҚАЗАҚ ТІЛІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТІ» ПӘНІ
БОЙЫНША ЗАҒИПТАРҒА АРНАЛҒАН БАҒДАРЛАМА
(«Қазақ тілі және әдебиеті» пәні бойынша)

Ноқіс-2025

Бағдарлама Қарақалпақ мемлекеттік университеті кеңесінде көріп шығылды және мақұлданды. 2025-жыл 30-июнь 10/5.7-мәжіліс баяндамасы

Түзушілер:

ҚМУ, Қазақ тілі және әдебиеті кафедрасы
менгерушісі ф.ғ.д.(PhD), доцент Г. Адилова

ҚМУ, Қазақ тілі және әдебиеті кафедрасы
үлкен оқытушысы Ж. Шарипова

Пікір білдірушілер:

НМПИ, Қазақ тілі және әдебиеті кафедрасы
ф.ғ.д. (PhD), доценті Б. Бекниязов

ҚМУ, Қазақ тілі және әдебиеті кафедрасы
доценті, ф.ғ.д.(PhD), доцент м.а Ш. Смамутова

КІРІСПЕ

Бұл бағдарлама Өзбекстан Республикасындағы зағип және нашар көретін талапкерлерге арналған мамандандырылған мектептердің оқу жоспарына сәйкес әзірленген.

Қазақ тілінің грамматикалық ерекшеліктері, айтылу мүмкіндіктері мен қазақ әдебиетінің негізгі қағидалары, авторлары мен шығармалары жалпы білім беретін және орта арнаулы кәсіптік білім беретін оқулықтарда қамтылған.

Тіл және қоғам, фонетика, орфография, орфография, графика, лексикология, морфематика, сөзжасам, морфология, синтаксис, пунктуация, стилистика сияқты бөлімдер, сонымен қатар әдебиет, сөз өнері, әдебиеттану компоненттері, халық тілі Шығармашылық, жанрлар, әдебиет Қайта өрлеу дәуірі, жаңа кезеңдегі қазақ әдебиеті, ағартушылық дәуір әдебиеті, жаңа дәуір әдебиеті, кеңестік кезең әдебиеті, тәуелсіздік дәуіріндегі әдебиеттердің оқушының ой-өрісін дамытып, дүниетанымын анықтауда маңызы зор.

Пәннің мақсаты мен міндеттері

Бұл бағдарлама болашақ мамандардың кәсіби білімін, дағдысын және біліктілігін арттыруға бағытталған және тіл және әдебиет санатындағы жекелеген пәндердің өзіндік ерекшеліктерін көрсетуді көздейді.

Талапкерлердің болашақ кәсіби іс-әрекетіне терең теориялық негіз құру; Мақсаты – тілдік және әдеби мәселелерді түсіндіру дағдылары мен дағдыларын дамыту. Бұл мақсатты жүзеге асыруда өзбек тілі грамматикасы негіздерін меңгерту, әдебиет саласына жататын тақырыптарды меңгеру, жазушының өмірі мен шығармашылығы туралы мағлұмат беру, көркем өнердің түрлерін білу, аналитикалық дағдыларды меңгерту сияқты тапсырмалар орындалды.

Абитуриенттің біліміне қойылатын талаптар

«Қазақ тілі мен әдебиеті» (зағиптар үшін) кәсіптік (шығармашылық) емтихан бағдарламасына сәйкес қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің әрқайсысына мынадай талаптар қойылады:

Қазақ тілі пәнін меңгеру барысында жүзеге асырылатын мәселелер шеңберінде талапкер:

- әдеби тілдің фонетикалық, лексика-семантикалық, грамматикалық нормаларын;
- орфографияның теориялық мәселелеріне негізделген орфография, ауызша және жазбаша

сөйлеу дағдыларын;

- жалпы орта және орта арнаулы білім беру бағдарламалары түріндегі әрбір тіл білімі бөлімі бойынша мәліметтер;

- грамматикалық талдау дағдысын білуі керек.

Қазақ әдебиетіне үміткер:

- қазақ әдебиетінің негізгі теориялық қағидаларын;
- әдебиет тарихында елеулі із қалдырған белгілі жазушылардың өмірі;

- ұлттық әдебиет тарихынан шығармалар және оларды талдау;
- қазіргі әдебиетті жасаушылардың кейбірінің қызметінен хабардар болуы керек.

Пәннің мазмұны

Дыбыстар және оның жүйесі. Дауысты дыбыстар және олардың түрлері. Дауыссыз дыбыстар және оның түрлері. Буын және оның түрлері. Үндестік заңы және оның түрлері. Сөз мағыналары және оның түрлері- омоним, синоним, антоним сөздер. Сөздік қор мен сөздік құрам. Терминдер. Кәсіби сөздер. Диалектизмдер. Көнерген сөздер. Неологизмдер. Тұрақты сөз тіркестері. Мақал-мәтелдер. Сөздіктердің түрлері: орфографиялық, түсіндірме сөздік, аударма сөздік.

Дара сөздер мен күрделі сөздер. Біріккен сөз. Қос сөздер және оның түрлері. Қысқарған сөздер.

Зат есім. Жалпы есім және жалқы есім. Негізгі және туынды зат есімдер. Есім сөздерден зат есім жасайтын жұрнақтар. Етістіктен зат есім жасайтын жұрнақтар. Еліктеу сөздерден зат есім жасайтын жұрнақтар. Дара және күрделі зат есімдер. Зат есімнің жалғаулары және оның түрлері көптік жалғауы, септік жалғауы, жіктік жалғауы, тәуелдік жалғауы. Көмекші есімдер. Зат есімнің сөйлемдегі қызметі.

Сын есім. Негізгі және туынды сын есімдер. Сын есім жасайтын жұрнақтар. Етістіктен сын есім жасайтын жұрнақтар. Дара және күрделі сын есімдер. Сапалық және қатыстық сын есімдер. Сын есімнің шырайлары. Сын есімнің сөйлемдегі қызметі.

Сан есім және оның түрлері. Дара және күрделі сан есімдер, мағыналық топтары, сан есімнің сөйлемдегі қызметі.

Есімдік және оның түрлері. Жіктеу, сілтеу, сұрау, өздік, жалпылау, белгісіздік, болымсыздық.

Етістік. Дара және күрделі етістік. Негізгі және туынды етістік. Болымды және болымсыз етістік. Сабақты және салт етістік.

Етістің түрлері өздік, өзгелік, ырықсыз, ортақ. Етістіктің шақтары келер шақ, осы шақ, өткен шақ. Жасалу жолдары. Етістіктің райлары туралы түсінік. Ашық рай, қалау рай, бұйрық рай. Олардың өзіндік ерекшеліктері, жасалу жолдары.

Тұйық етістік туралы түсінік. Жасалу жолдары, сөйлемдегі қызметі.

Үстеу туралы түсінік. Құрамына қарай, тұлғасына қарай бөлінуі туынды және күрделі үстеулер. Үстеудің мағыналарына қарай бөлінуі мезгіл, мекен, қимыл, сын, мөлшер, күшейткіш, себеп-салдар, мақсат үстеуі. Сөйлемдегі қызметі.

Еліктеуіш туралы түсінік. Жасалу жолдары. Сөйлемдегі қызметі, түрлері.

Шылау туралы түсінік. Басқа сөз таптарынан ерекшелігі. Түрлері септеулік, демеулік, жалғаулық.

Одағай туралы түсінік. Басқа сөз таптарынан ерекшелігі. Одағай сөздердің түрлері: көңіл-күй одағайлары, зекіру одағайлары. Сөйлем ішінде қолданылуы. Айтылуы. Тыныс белгілері. Төл сөз бен төлеу сөз. Автор сөзі туралы түсінік. Сөйлем ішінде орын тәртібі және тыныс белгілері.

Синтаксис туралы түсінік. Сөздердің байланысу тәсілдері қосымшалар арқылы, септеулік шылаулар, орын тәртібі және интонация арқылы.

Сөздердің байланысу түрлері қысу, матасу, меңгеру, қабысу, жанасу, бұлардың әрқайсысының грамматикалық белгілері.

Сөз тіркесі туралы түсінік. Сөз тіркесінің түрлері: есімді және етістікті сөз тіркесі. Сөз тіркесінің құрылысы.

Сөйлем туралы түсінік. Өзіне тән грамматикалық белгілері. Айтылу мақсатына қарай түрлері хабарлы сөйлем, сұраулы сөйлем, бұйрықты сөйлем. Жасалу жолдары. Тыныс белгілері.

Тұрлаулы мүшелер. Бастауыш оның тұлғалық, мағыналық белгілері. Бастауыштың жасалуы. Дара және күрделі бастауыштар.

Баяндауыш. Мағыналық белгілері. Қай сөз табынан болатындығы. Жасалу жолдары. Дара және күрделі баяндауыштар.

Тұрлаусыз мүшелер. Толықтауыш. Тұлғалық, мағыналық белгілері. Толықтауыштың жасалуы. Дара және күрделі толықтауыш. Тура және жанама толықтауыш.

Анықтауыш. Тұлғалық және мағыналық белгілері. Негізгі сұраулары. Дара және күрделі анықтауыш. Жасалу жолдары.

Пысықтауыш. Мағыналық белгілері. Негізгі сұраулары. Жасалу жолдары. Дара және күрделі пысықтауыш. Пысықтауыштың түрлері.

Сөйлемнің бірыңғай мүшелері. Грамматикалық белгілері, тыныс белгілері. Бірыңғай мүшелерге ортақ жалпылауыш сөздер, орын тәртібі, тыныс белгілері.

Айқындауыш мүше туралы түсінік. Оңашаланған айқындауыш, қосарлы айқындауыш. Өзіндік белгілері. Тыныс белгілері.

Оқшау сөздер туралы түсінік. Түрлері: Қаратпа сөз, қыстырма сөз, одағай сөз.

Жай сөйлемнің түрлері туралы түсінік. Жақты сөйлем, жақсыз сөйлем, жалаң сөйлем, жайылма, толымды, толымсыз сөйлемдер.

Атаулы сөйлем. Оның өзіндік белгілері. Жасалу жолдары.

Құрмалас сөйлем синтаксисі. Жай сөйлем мен құрмалас сөйлемдердің айырмашылығы. Құрмалас сөйлемге тән басты белгілер, түрлері салалас, сабақтас, аралас құрмалас сөйлемдер.

Салалас сөйлемдер туралы түсінік. Жасалу жолдары, түрлері. Жалғаулық және жалғаулықсыз байланысуы.

Сабақтас сөйлемдер туралы түсінік. Сабақтас сөйлемдердің түрлері.

Аралас құрмалас сөйлем туралы түсінік. Аралас құрмалас сөйлемдердің құрамындағы жай сөйлемдердің құрмаласу жолдары.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ бойынша

Ауыз әдебиеті туралы жалпы түсінік. Өзіне тән ерекшеліктері. Ауыз әдебиетінің түрлері.

Тұрмыс-салт жырлары. Олардың басты түрлері еңбек, шаруашылық кәсібіне, әдет-ғұрыпқа байланысты олең-жырлар.

Мақал-мәтел. Өзіндік ерекшеліктері. Олардың тақырыптары. Мақал мен мәтелдің айырмашылықтары. Жұмбақ, олардың мәні, өзіндік ерекшеліктері.

Ертегілер. Олардың дамуы, тақырыптары. Ертегілердің түрлері қиял-ғажайып ертегілер, хайуанаттар туралы ертегілер, шыншыл ертегілер. Өзіне тән ерекшеліктері. Негізгі кейіпкерлері, құрылысы. Әңгімелеу әдісі, тілі.

«Ер Төстік» ертегісі. Кейіпкерлері. Ер Төстік бейнесі.

Аңыз-әңгімелер. Жиренше шешен, Алдар көсе әңгімелері. Аңыз әңгімелер туралы қысқаша түсінік. Ертегілерден айырмашылығы. Ертегінің айтылу салты, басталуы, дамуы, аяқталуы, әңгімелену формасы.

Батырлар жыры туралы ұғым, тақырыптары, тарихта болған оқиғалардың батырлар жырындағы сәулеленуі.

«Ер Тарғын» жыры. Тақырыбы. Тарғын бейнесі. Ақжүністің өз еркіндігін қорғауы. Көркемдік ерекшелігі.

«Алпамыс батыр» жыры. Жырдың тақырыбы. Алпамыс бейнесі. Ел бірлігі, халық арманы т.б.

Лиро-эпостарға тән тақырып. Өзіндік ерекшеліктері.

«Қозы Көрпеш-Баян сұлу». Жырдың тақырыбы. Өзіне тән көркемдік ерекшелігі. Қозы мен Баян бейнелері.

«Айман-Шолпан» жыры. Жырдың жанрлық ерекшеліктері. Басқа лиро-эпостық шығармалардан айырмашылығы. Тақырыбы. Айман бастаған жастар бейнесі.

Айтыс туралы түсінік. Айтыстың түрлері. Олардың өзіндік ерекшелігі, мәні.

«Біржан мен Сара» айтысы. Біржан өмірі мен шығармашылығы жайында мәлімет. Айтыстың тақырыбы.

XV-XVIII ғасырдағы қазақ әдебиеті. Асан қайғы. «Таза мінсіз асыл тас». «Есті көрсен, кем деме». «Бұл заманда не ғаріп» т.б.

Қазтуған жырау, Доспамбет жырау, Шалкиіз жырау, Жиёмбет жырау, Ақтамберді жырау, Үмбетей жырау т.б.

XVIII ғасырдың екінші жартысындағы әдебиет үлгілерінен.

Бұқар жырау Қалқаманұлы өлеңдерінің тақырыбы. Жырау өмірі туралы мәлімет. Бұқар жырларының маңызы.

XIX ғасырдың бірінші жартысындағы әдебиет.

М.Өтемісұлы өмір сүрген дәуірі, шығармалары, олардың тақырыптары, негізгі идеялық сарындары.

Ш.Уәлиханов өмірі мен шығармашылығы. Қазақ халқының тұңғыш зерттеушісі. «Ыстықкөл күнделігі». «Жоңғар очерктері» т.б.

Ы.Алтынсарин өмірі мен творчествосы. «Кел, балалар, оқылық», «нер-білім бар жұрттар», «Ағартушылық қызметі». «Қазақ хрестоматиясы» атты еңбегі. Өлеңдерінің тақырыбы мен идеясы. Өңгімелеріндегі адамгершілік тақырыбы, еңбекке үндеу.

А.Құнанбаев өмірбаяны мен творчестволық жолы, өскен ортасы. Алғашқы ақындық қадамы. Абайдың орыс достары. Абай-композитор. Абайдың лирикалық өлеңдері. Өлеңдерінің тақырыбы. Қазақ поэзиясына енгізген жаңалықтары. Тіл байлығы.

«Ескендір» поэмасы. Тақырыбы. Идеялық көркемдік маңызы.

Абайдың қара сөздері. Олардың тақырыбы, өзіндік ерекшелігі.

«Масғұт» поэмасы. Тақырыбы мен идеясы.

Ш.Құдайбердиев өмірі мен шығармашылық жолы. «Еңлік-Кебек» поэмасы. Тақырыбы. Шәкәрім шығармаларындағы азаматтық әуен, негізгі тақырыбы.

Мағауия Құнанбаев өмірінен мәлімет. Оның ақындығына Абайдың әсері. «Медғат-Қасым» поэмасы. Поэмадағы Қасым образы. Поэmanın тақырыбы, кейіпкерлері.

Ақан сері Қорамсаұлы өмірі туралы мәлімет. Ақан-ақын, әнші, композитор. Ақын шығармаларының тақырыбы.

«Құлагер» поэмасы. Ақан трагедиясы. Негізгі тақырыбы. Ақынның өзіндік сөз саптауы.

А.Байтұрсынов-қазақ мәдениеті тарихындағы ірі тұлға. Аса көрнекті ғалым. «Қырық мысал», «Маса» жинақтарындағы өлеңдерінің тақырыбы мен идеясы.

М.Дулатов өмірі мен шығармашылығы. «Бақытсыз Жамал» романының тақырыбы. Қазақ әдебиетіндегі тұңғыш роман.

С.Көбеевтың өмірінен мәлімет И.Крылов мысалдарын аударуы. «Үлгілі тәржімә» және «Үлгілі бала» кітаптары.

«Қалың мал» романы. Романның тақырыбы.

С.Торайғыров өмірі мен ақындық жолы. Лирикасы. Ақын поэзиясындағы азаматтық сарын, болашақты аңсау, армандау, еліне деген сүйіспеншілік.

«Қамар сұлу». Романдағы көтерілген әлеуметтік, адамгершілік тақырыбы. Ахмет, Қамар бейнелері.

«Кім жазықты» романы. «Кім жазықты» - өлеңмен жазылған тұңғыш роман. Романның тақырыбы.

С.Донентаев өмірі мен жазушылық қызметінен мәлімет.

С.Сейфуллин өмірі мен шығармашылық қызметі. «Өткен күндер» жинағы туралы. «Көкшетау» поэмасы.

М.Жұмабаев өмірі мен творчестволық жолы. «Батыр Баян» поэмасының тақырыбы мен идеясы.

Ж.Аймауытов - ақын, драматург, аудармашы, ғалым.

«Қартқожа» романы. «Ақбілек» романдарының тақырыбы.

Б.Майлин өмірі мен творчестволық жолы. Өлеңдерінің тақырыбы.

І.Жансүгіров өмірі мен шығармашылық қызметі. Поэмаларының тақырыбы мен идеясы. «Дала», «Құлагер», «Арыным», «Гималай».

«Құлагер» поэмаларының тақырыбы мен идеясы.

Ж.Жабаев өмірі мен ақындық қызметі. Жамбыл - ақындық айтыстың ірі шебері. Жамбыл өлеңдерінің тақырыбы мен идеясы.

С.Мұқанов өмірі мен шығармашылық қызметі. Поэзиясының тақырыбы. «Сұлушаш», «Қандыкөл», «Жұмаштың өлімі» поэмалары. «Ботагөз» романының тақырыбы мен идеясы. Роман кейіпкері.

М.Әуезов өмірі мен шығармашылық қызметі. «Ескілік көлеңкесінде», «Қорғансыздың күні», «Қараш-Қараш оқиғасы» әңгімелері. М.Әуезов - драматург. «Абай жолы» романы туралы. Романдағы тартыстар. Образдар жүйесі. Абай бейнесі.

Ғ. Мүсірепов өмірі мен шығармашылық қызметі. Сөз зергері. «Қазақ солдаты» романы. Аналар тақырыбындағы әңгімелері. Қайрош образы. Драматургия саласындағы еңбектері.

М.Мақатаев шығармашылығы.

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ (КӘСІБИ) ЕМТИХАН НӘТИЖЕЛЕРІН БАҒАЛАУ

Зағиптар үшін шығармашылық емтихан 5 балдық жүйе бойынша бағаланады.

Зағиптар үшін қабылдау емтихандары ауызша жүргізіледі және әрбір емтихан билетіне үш теориялық сұрақ енгізілген.

Шығармашылық емтиханды бағалау үшін келесі критерийлер қолданылады:

1. Абитурненттің жауабына 5 («өте жақсы») деген баға беру үшін:

1. тақырыптың мәнін дұрыс түсіну, оны шығармашылық пайымдаулар негізінде жарықтандыру;
2. тақырыпты дербес пікірге сүйене отырып түсіндіру;
3. фактілер мен мысалдарды пайдалана отырып, дұрыс қорытынды жасай алады;
4. пән шеңберіндегі барлық мәселелерді қамту;

5. талап етілетін филологиялық және әлеуметтік-саяси білімнің болуы;
6. шешен сөйлеуі және өз ойын әдеби тілде әсерлі жеткізе білуі қажет.

2. Абитурненттің жауабы 4 («жақсы») деп бағалануы үшін:

1. жан-жақты, шығармашылық көзқарас негізінде тақырыптың мәнін ашу;
2. дербес ойлауға ұмтылу;
3. өз ойын дәйекті түрде жеткізе білу;
4. оның сөйлеуінде логикалық, жатық, бейнелілік көзге түседі;
5. дереккөздерді, фактілерді және мысалдарды орынды пайдалана білу;
6. жеткілікті филологиялық және әлеуметтік-саяси сауаттылық;
7. өз пікірін әдеби тілде дұрыс, орынды жеткізе білуі керек.

3. Абитурненттің жауабына 3 («қанағаттанарлық») деген баға беру үшін:

1. тақырыптың мәнін терең ашу, сөйлеу қабілеті байқалады;
2. сөйлеу өнері мен сөйлеу мәдениетін қабылдаудың қанағаттанарлық деңгейі болуы;
3. сөзді нәзік қабылдауға дағдыландыру, ойды дәйекті жеткізуге тырысу;
4. пікірі мен стилі еркін және қисынды болуы керек;
5. фактілер мен мысалдарды дұрыс пайдалана отырып, дұрыс қорытынды жасай алады;
6. өз ойын әдеби тілмен жеткізуге тырысуы керек.

4. Абитурненттің келесі жағдайларда 2 («қанағаттанарлықсыз») деп бағаланады:

1. тақырыптың мәні жеткілікті түрде ашылмаған жағдайда;
2. тіл білімі және әдебиет бөлімдері туралы белгілі бір түсінігі болмаса;
3. ойды жеткізудегі сәйкессіздік;
4. егер өтініш берушінің пән туралы түсінігі үстірт болса;
5. ойлау аясы тар болса;
6. пікір тұжырымы сәйкес келмесе;
7. сөйлеуде жатық және логикалық үйлесімділіктің болмауы

**Кәсіби (шығармашылық) емтихан комиссиясының құрамы мен ұйымдастырылуы
және оның қызметі**

Кәсіби (шығармашылық) емтихан комиссиясының қызметін 2025-2026 оқу жылына қабылдау комиссиясы ұйымдастырады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінен тестілеу жүргізілетін білім беру саласының барлық түрлері бойынша кәсіптік (шығармашылық) емтихан комиссиясының құрамы әдетте кемінде үш мүшеден құрылады.

Шығармашылық (кәсіби) емтиханның нәтижелері үш күн ішінде жарияланады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні бойынша тестілеу бар білім беру саласының барлық түрлері бойынша шығармашылық (кәсіптік) емтихан нәтижелеріне қанағаттанбаған талапкерлердің өтініштерін қарау үшін апелляциялық комиссия құрылады.

Апелляциялық комиссияның құрамы және оның қызметін ұйымдастыру

Апелляциялық комиссияны кәсіптік (шығармашылық) емтиханды өткізген жоғары оқу орнының қабылдау комиссиясы құрады.

Абитуриент кәсіптік (шығармашылық) емтиханның нәтижелері жарияланған күннен бастап 24 сағат ішінде апелляциялық комиссияға ауызша немесе жазбаша өтінішпен жүгінуі қажет. Өтініштер белгіленген мерзімнен кейін қабылданбайды.

Апелляциялық комиссия абитуриенттің шағымын өз ісі бойынша өтініш берушінің қатысуымен қарайды және түпкілікті шешім қабылдайды.